

PUBLICISTICA: ÎNTRE DOCTRINARISM ȘI PROZA DE IDEI

Academician **Mihai CIMPOI**
Institutul de Filologie al AȘM

PUBLISHING: BETWEEN DOCTRINARISM AND PROSE OF IDEAS

Summary. The research of the acad. Mihai Cimpoi analyses the Constantin Stere's publishing that remained for a long time allayed in various periodicals and only in the present times appears in an integral edition. The author considers that it can be placed between doctrinarism and prose of ideas, related with the river novel *On the eve of the revolution*. Stere's publicistic speech is doctrinalist, with a powerful ideological influence, argumentative, based on the old rhetoric craft. Most of the texts represent a survey, a statistical journal of analysis of the situation in the romanian provinces and in other countries. Europe is considered to be a model of "spirit culture", "good order" and "conscience of human dignity".

Keywords: doctrine, speech (publicistic), truth, phenomenology, survey, encyclopedism, parliamentarism, poporanism, nationalism.

Rezumat. Studiul acad. Mihai Cimpoi analizează publicistica lui Constantin Stere care a rămas mult timp risipită în diferite publicații periodice și abia acum apare într-o ediție integrală. Autorul considera că ea se situează la frontiera dintre doctrinarism și proza de idei, legată organic de romanul-fluviu *În preajma revoluției*. Discursul publicistic al lui Stere este doctrinarist, puternic colorat ideologic, argumentativ, bazat pe vechiul meșteșug retoric. Majoritatea textelor iau formă de studiu sociologic, revistă statistică, de analiză a stării de lucruri din provinciile românești și alte țări. Europa e considerată de publicist model de „cultură sufletească”, „bună rânduială” și „conștiință a demnității omenești”.

Cuvinte-cheie: doctrină, discurs (publicistic), adevăr, fenomenologie, studiu sociologic, enciclopedism, parlamentarism, poporanism, naționalism.

E lesne de regăsit feroarea epică din *În ajunul revoluției* în publicistica lui Constantin Stere, numai că aici ea se înfățișează sub forma mai puțin deghizată sau „trucată” a nudității faptelor, a „glasului lor”, după cum contesta memorabil Eugen Ionescu.

„Glasul faptelor” se identifică, bineînțeles, vocii ideologice dominante, autoritare a publicistului. Ideologul nu mai este constrâns să se dedea și *ficționării*. El operează, în registru obiectiv, rece, riguros-demonstrativ, doar cu faptele menite să impună o evidență logică tranșantă, imparable.

Stere nu descrie aici, ci rescrie fapte, evenimente; el este, în termenii lui Mirag Krieger, nu o persoană, ci o *persona*, o personalitate publică sau – în termenii noii critici – o ființă care caută sensul lor, opusă ființei care le scrie; este prin excelență *scriptorul* și nu *scriitorul* (apropo de distincția lui Roland Barthes).

Scripturalul înghesuie literarul, păstrându-i totuși anumite mărci stilistice, printre care accentele patetice, notațiile socio-psihe, plăcerea construcției arhitectonice a textului. Lucru vizibil în însăși înălțarea piramidală a factografiei.

Constructorul este același – febril, dezlănțuit, încântat narcisiac de propria construcție.

Discursul publicistic al lui Constantin Stere este *doctrinarist*, puternic colorat ideologic, *argumentativ* –

dacă ne gândim la vechiul meșteșug retoric, logicist și mesianic-oracular, dar moderat sau chiar latent, ascuns subtextual.

Nota sentimental-patetică apare doar în prezentarea Ardealului sau în evocarea anumitor realități basarabene familiare în descrierile cu un anumit *parti pris* naționalist, cu punerea *problemei ființei naționale* – în *Cântarea pătimirii noastre*, cronică la volumul de *Poezii* al lui Octavian Goga, după ce descrie din fereastră trenului câmpurile străine, graiul sonor, dar brutal al unui neam cotropitor, firmele purtând nume ciudate, „a unui cadru atât de „ne al nostru”, a figurilor răzlețe și grupurilor mici – „sucmane cenușii și castanii închise, cojoace albe, atât de ale noastre”, izbucnește recitativul liric al cronicarului literar:

„A! glasul înstrăinatului Ardeal

O, Doamne, a venit oare să umple, în sfârșit, deșertul din viața noastră sufletească, el, cel atât de mult dorit, cântărețul neamului, care

...al patimii amare

Și-a dorului ce moare-n așteptare

E solul sfânt... înfricoșatul crainic

Izbăvitor durerilor străbune?

Și tot din Ardeal – *închinatul Ardeal* – unde, în Șincai, Maior, Micu, s-a zămislit gândirea noastră

științifică, de unde, prin Gh. Louer, au străbătut primele raze de lumină, în întunericul în care de veacuri ne-a fost învălăită mintea?

L-așteptăm de atâta vreme – fi înstrăinați ai unui popor înstrăinat!

Da, e *cântarea pătimirii noastre*” [1, p. 116].

„Structura retorică obține o turnură lirică, după cum, atunci când o cere, se cufundă în vervă polemică, e pătrunsă de acuitățile veștezirii, imprecăției satirice, demascării, ca în aceste pasaje din aceeași cronică, vizându-l pe falsul intelectual: „Caracteristica unui adevărat intelectual e că dânsul are nevoie de un element idealist în viață, *nu poate trăi fără el*, de azi pe mâine, ca „barbarii sănătoși”, cari mulțumesc lui Dumnezeu că și-au putut petrece viața „cum au apucat-o de la părinți”, fără zbcium și „vașnica căutare” a lui Lessing; dacă el își vinde sufletul pentru un blid de linte, intrând în slujba „triumfătorilor” vieții, desăvârșind procesul de adaptare la cererile tubului digestiv – nu mai e intelectual, în realitate n-a fost niciodată un *adevărat intelectual*” [1, p. 117].

Începând cu corespondența particulară din Basarabia, pe care o publică în *Universul* din 1905, Constantin Stere se impune ca un analist profund al realităților sociale și politice, al evenimentelor care au loc în Europa și în lume, configurând tablouri fenomenologice, analize și sinteze ale stării de lucruri și stării de spirit, a proceselor revoluționare – tema obsedantă a publicistului.

Apare în prim-plan *polihistorul* Stere, care strălucește prin enciclopedism și capacitatea de pătrundere în esența fenomenelor, întrunind în simbioză epistemologică omul de cultură, sociologul, istoricul și juristul.

Din acest punct pluriperspectiv el privește evenimentele în derulare zilnică, fenomenele ce se conturează, oamenii care apar pe scena politică, socială, culturală.

Uriașul teatru al existențelor individuale care se desfășoară în roman se preschimbă într-un spectacol teatral în care apare ceea ce se întâmplă pe scenă și în culise și în care sunt antrenați protagoniștii și figuranții, regizorii și actorii regizați.

Discursul publicistic sterist, conceput constant în plan ideologic, trădând mereu concepțiile sale socialiste, se structurează în temeiul unei scări a argumentelor logice privind situațiile de fapt. El ia formă de *studiu sociologic* sau *etnologic*, de *revistă statistică*, de *analiză comparată* a stării de lucruri din provinciile românești sau din diferite țări. Textul se focalizează pe întrebări și răspunsuri (concluziuni) logice, pe „cesiunile de competențe”, vorba lui Eminescu. În *Piemont românesc* publicistul își propune să răspundă la între-

barea: care este direcția de cristalizare a formațiunilor politice viitoare, ce se pot întrezări, de pe acum, în această parte a Europei?, „se revoltă în mine însumi toată firea la gândul de a trage toate concluziunile logice din situația descrisă”, continuă el.

Logica, instrumentul forte al publicistului, cere mereu o raportare la evidența fenomenologică a realității, el demonstrând derogarea de la adevăr și degradarea progresivă a situației, apelul la recuzita eschatologică, observată de Monica Spiridon în publicistica eminesciană, proiectarea scenografică la scara absolutului, care *devine necesară, și mai ales plauzibilă*: „Motivația care „naturalizează” în jurnalistica eminesciană chiar ceea ce la adversar pare (și este!) deplasat, neverosimil, prăfuit, este plierea față de ceea ce se numește în retorică *koina doxa*. Mai clar, întreprinderea persuasivă eminesciană care este legitimată de conformitatea ei scrupuloasă cu așteptările și sistemul de referință al simțului comun, unul dintre reperele esențiale ale gazetăriei, în opinia lui Eminescu” [2, p. 60].

Așadar, demonstrarea degradării, situației reale și necorespunderea totală a ei cu „sistemul de referință al simțului comun” devine imperativul numărul unu al publicisticii. De ordinul evidenței logice indiscutabile sunt *cifrele*, asupra cărora se referă C. Stere în *Țară de latifundii*: „Cifrele au o putere deosebită de *concretizare*. Ele împrăștie ceața ce poate învălui o discuțiune abstractă și ne pun în fața brutalității și precizunii faptelor, reducând adesea o problemă teoretică la proporțiile unei intuițiuni fiindcă, cum spune poetul, „dacă toate gândurile pot pacinic trăi alături, aspru se ciocnesc lucrurile în spațiu” [2, p. 238].

A ține cont de adevărurile cele mai elementare e obligațiune morală comună.

Formularea adevărului, punerea maieutică de întrebări urmată de răspunsurile lămuritoare (procedeu socratic) este *clauza deontologică*, pe care publicistul trebuie s-o respecte cu sfințenie.

Răspunzând acuzațiilor că este „antisemit”, „burghez”, „șovinist și reacționar, marxist, cosmopolit și demagog, Constantin Stere accentuează că „dacă urmărirea adevărului e singurul scop vrednic de un publicist serios, acest scop nu se poate realiza fără o anumită cultură sufletească” [2, p. 524].

Discursul publicistic sterist beneficiază de *enciclopedismul* său în materie de istorie, filosofie, sociologie, drept, cultură, literatură, dar și de întregul arsenal de procedee ale retoricii. Astfel se construiește un solid eșafodaj al *argumentației*, înțeleasă ca totalitate a dovezilor invocate și exploatate de publicistic cu maximă eficiență, cu fast demonstrativ și cu o deosebită întindere a demonstrației, uneori pe zeci și sute de pagini, în serialuri de articole sau, cum le denumește el, cro-

nici. *Masivitatea* materialului faptic aduce aminte de *masivitatea* evenimentelor epice din roman. *Factologia* nu e, la el, o carență, care poate apărea într-o operă literară, ci o calitate, e semnul doveditor al forței de cuprindere și de analiză a problemelor, fenomenelor, proceselor istorice.

În fond, totul se reduce la o *antiteză* (cuvânt care-i place), la punerea pe balanța zeiței Themis a *adevărului* și a *neadevărului*. E *cumpăna dreptății* de care juristul Stere nu se desparte nici pe o clipă în demersul său jurnalistic sau în discursul său parlamentar.

Operând cu ea, se vede obligat să formuleze el însuși adevărul (elementar) și să respingă *d'acapo* neadevărul printr-o angajare *argumentativă* totală.

Adevărul înseamnă, în concepția jurnalistului, parlamentarului, omului politic și omului de cultură Stere, fie esența fenomenului / procesului, fie cauza internă, fie evidența logică, fie consonanța cu *firea lucrurilor*, cu „bunul simț” (comun), fie concluziune (logică) dedusă din însăși starea de lucruri.

Un procedeu retoric utilizat e reamintirea persuasivă că spune *adevărul*, că *spunerea acestuia* intră în codul deontologic al publicistului, că un publicist nu poate fi decât *omul adevărului*.

„Adevărul, se precizează în polemicile lui Aurel C. Popovici, nu poate rezulta decât din studii și din *gândirea cinstită* și *gândirea cinstită* presupune respectul gândirii altora, oricât ar fi de contrară” [1, II, p. 509].

Așadar: *cultura sufletească* și *gândirea cinstită* sunt factorii care asigură temeinicia adevărului rezultat din studii. De aceea, este salutată direcțiunea revistei *Convorbiri literare* de „a arbora în sfârșit, franc și deschis, steagul *concepțiunii conservatoare*: Aceasta nu poate decât folosi discuțiuni serioase și contribui la afirmarea adevărului, ce nu poate rezulta – nu-i așa? – decât din „ciocnirea ideilor” [1, II, p. 506].

Transformarea revistelor literare în organe de partid ar fi un dezastru pentru tânăra literatură română, consideră Stere care spune că e de dorit, pentru „educația noastră intelectuală, ca toate curentele de idei și de sentimente să-și găsească expresiune literară în cadrul unei concepțiuni teoretice asupra lumii și vieții (deci, și a celei conservatoare), dezvoltată cu toată sinceritatea și amplitudinea ce ne poate da știința și filosofia modernă...” [1, II, p. 509-510].

Doctrinalistul socialist și poporanist, care este Stere, își arată deschiderea spre toate curentele de idei și sentimente, pe care le îndeamnă să se nutrească din principiile filosofiei și științei moderne. Revizuieste și nuanțează tezele care au devenit dogmatice sau care nu sunt aplicabile realităților românești, ținând cont mereu de „caracteristica momentului” și de aspectul practic al problemelor.

Căutarea afirmărilor adevărului este un imperativ al filozofiei.

Într-un proiect de *tratat filosofic*, început la Tobolsk în 1897 – 1898, apare definiția axiomatică: „Omul este un veșnic și neobosit *căutător al adevărului*” (*Încercări filosofice*, vol. cit., I, p. 213). Căutarea adevărului este o condiție *sine qua non* a existenței umane: „Nu spun că el ar căuta totdeauna adevărul dintr-o „dragoste curată și sfântă, el însuși, dar fără adevăr omul nu poate trăi, nu poate face un pas în acest „univers nemărginit și rece”, fără el nu poate nici să-și întocmească relațiile față de semenii săi într-un chip mai suportabil” [1, II].

Autorul proiectului distinge un adevăr general „ca veritate teoretică în știință”, ci și „adevărul în relațiile dintre oameni, adevărul etic – dreptatea”. „Adevărul-știință îl cere rațiunea noastră, de adevărul-dreptate are nevoie inima noastră. În conformitate cu aceasta, problema filozofiei să poate formula astfel: ea e datoare să elaboreze o concepție cuprinzătoare și adâncă asupra lumii și v i e ț i i – concepție care ar satisface și cerințele intelectului și trebuințele inimei” [1, II, p. 214-215].

Definiția e extrasă din sistemul de filosofie al lui W. Wundt, care este expus detaliat și cu alt prilej.

Stere identifică, astfel, cerința statutară a filosofiei cu cea a publicisticii sale, care trebuie să fie programatic o expresiune a *adevărului omenesc*.

Transferat în plan polemic, acest deziderat se va concretiza în schema antitetice: *montarea adevărului* în construcțiile retorice și metaretorice (teoretice) ale publicistului ca atare și *demontarea neadevărului* în textele antagoniștilor care sunt obișnuiți să fie certați cu *firea lucrurilor*, să fie *inafara chestiei* (acestea sunt expresiile favorite steriste) și să dedea „artificiilor de polemică”, ce nu sunt *voite*, ci „izvorăsc din felul lor de a gândi”, din „felul lor de a înțelege niște lucruri și, deci, de a scri”.

Programul combaterii neadevărului / neadevărurilor este vădit maiorescian, un *motto* în *Critice* la articolul *Încă o dată* ne edifică asupra acestui fapt: „Vițiul radical în toată direcția de astăzi a culturai noastre este *neadevărul*, pentru a nu mai întrebuița un cuvânt mai colorat: neadevăr în aspirări, neadevăr în poezie, neadevăr în politică, neadevăr în toate formele de manifestare a spiritului public” [1, II, p. 283]. Acest „Vițiu radical” apare și se menține și după 30 de ani în viața politică și polemica de ziare, unde se constată „o lipsă desăvârșită de sinceritate”.

Finalul articolului pledează pentru o viață politică sănătoasă, în cadrul căreia gruparea de partid să se bazeze pe diferite interese sociale în luptă, „succesiunea partizilor de putere” să fie motivată de necesitățile momentului istoric, „iar *individualitățile*

să-și aleagă rangul în luptă după aspirațiuni, sentimente, idei sau chiar temperamente: „Am spus destul și acum, și înainte, pentru ca să știe *adevărul despre atitudinea socialiștilor*, aceia care vreau să-l știe.

Iar *neadevărul*... îl veți ceti mâne în „Opinia” et. cō” [1, II, p. 285].

Dacă e să surprindem adevărata personalitate a publicistului, în măsura în care ea nu se confundă numai cu omul politic, se cade să distingem încă o lărgime de orizont și o deschidere spre comunicarea urbană (nu de mahala... caragialiană) spre preopinienți și spre alte moduri de gândire.

Intenția lui Stere, devenită și ea program comportamental – în demersurile jurnalistice, cele parlamentare, în programul revistei, al cărui director este, în relațiile cu amicii și adversarii, este de a elabora și implementa un cod de *educație politică și intelectuală*, care să ducă la stabilirea unui echilibru în stat, în societate, în relațiile României cu alte țări.

Din momentul în care omenirea a ieșit din faza primitivă, tribală a existenței sale, s-a conturat o legitate: ea nu poate trăi într-o stare de normalitate dacă nu reușește, cu toată diversitatea și contrarietatea de aspirații, interese, idei și sentimente să stabilească pentru fiecare moment „*un oarecare echilibru al puterilor sociale*”, dând o anumită unitate vieții de stat și o rezultantă a dezvoltării sociale:

„În structura constituțională a statelor moderne din Europa, regimul parlamentar ajunge la acest scop de combinare și colaborare a forțelor sociale antagoniste prin mecanismul partidelor politice.

Diversitatea de partide politice are la bază antagonismul de interese materiale ale diferitelor categorii și grupe sociale, în legătură cu inferioritatea de idei și năzuinți, – toate acestea culminând într-o diversitate de concepții politice și de programe de acțiune.

Raporturile de putere între diferite partide determină în statele moderne, prin lupta între partide, caracterul echilibrului forțelor sociale și direcțiunea evoluției istorice” [1, II, p. 267].

„Existența unor partide politice antagoniste, mai precizează publicistul, cu concepții precise și programe lămurite, bazate pe interese reale, poate servi ca măsura maturității regimului constituțional și parlamentar într-o țară. E totdeauna un semn rău pentru cultura politică a unei țări când, pentru a motiva lipsa violență între partide, pentru a anima și a stimula pulsul vieții politice se caută o „crimă”, o „hoție”, un „matrapazlâc”, o „trădare”, când, pentru ca să găsească acces la inimele cetățenilor un tribun al poporului, trebuie să fie „atacată religiuena strămoșească” sau „primejduită existența statului” [1, II, p. 267-268].

Datorăm profesorului Victor Durnea un efort

considerabil de recuperare și reconstituire a publicisticii steriste, care este și în momentul de față când avem acces la opera sa capitală *În ajunul revoluției* și știm mai multe despre personalitatea lui Stere, o adevărată *terra incognita*. Cele trei volume, editate în 2010, 2012, 2014, lansează îndemnul incitant de a ne introduce în acest tărâm învăluit de *bezna Necunoscutului*, în care pătrundea temerar Vania (Ion) Răutu cu conștiința totuși că va avea de înfruntat neașteptate limite și obstacole ale existenței umane.

Victor Durnea înlătură cu curaj intelectual *cețurile* (cuvântul e din apanajul publicistului) acestui tărâm virgin și plin de hățîșuri, ca și tundra siberiană, pe care a trebuit s-o străbată, într-o călătorie inițiatică dramatico-tragică, Vania.

Acribia filologică deosebită, priceperea și răbdarea de a se documenta, probitatea cu care a răspuns cerințelor unei astfel de întreprinderi l-au ajutat în operația trudnică de restabilire, adunare, ordonare, comentare a textelor. Însăși transcrierea textologică a ridicat probleme serioase dat fiind degringolada faptelor de limbă, regionalismelor moldovenești, grafiilor anacronice, formelor gramaticale deosebite de cele de azi, punctuația deficitară – toate acestea determinate și de puternicul impact pe care l-au avut asupra sa limbile pe care le cunoștea: rusa, germana, franceza și engleza.

Meritul ediției lui Victor Durnea constă și în înțelegerea în sens larg a demersului publicistic, care l-a făcut să includă atât intervențiile scrise (articole, cronici, eseuri, „însemnări fugitive”), cât și cele oratorice (alocuțiuni, discursuri) și corespondența particulară.

Prin aparatul critic foarte bogat, amplu, aplicat suntem familiarizați cu geneza interioară a textelor, cu locul publicării, cu personajele la care se referă sau cu care polemizează, cu contextul în care au apărut. Efortul de *contextualizare* constituie demersul deosebit al editorului, care a reușit pe deplin să ne configureze *rețeaua dialogală*, în care Stere s-a produs ca publicist.

El nu se limitează la reacțiile de moment, concretizate în cronici scurte jurnaliere de întâmpinare, ci își organizează demersul în vaste proiecte ciclice, în seriale tematice, care cuprind eminesciene *studii asupra situației*. Publicistica steristă se structurează astfel pe *nuclee tematice*, pe o abordare sistemică a unor probleme stringente precum ar fi poporanismul, socialismul și naționalismul, războiul balcanic sau cel austro-rus, „cesiunea Basarabiei”, mișcările agrare, „Imperiul habsburgic și politica românilor”, „războiul mondial” (obiectul reflecțiilor lucrării *Din carnetul unui solitar*), *Neoiobăgia* lui Gherea.

Ca și în cazul lui Eminescu, publicistica face corp comun cu opera capitală și cu nuvela *În voia valurilor*,

demonstrând *unitatea* creației lui Stere cu universul gândirii sale. Abordarea scrisului său se cere pusă sub semnul *holismului*, al indivizibilității prozei, publicisticii și corespondenței.

Concepția sa asupra lumii este organicistă, el concepând și Europa ca un *organism*, ca expresia unei unități, văzute în lumina visului unei „uniri ideale a omenirii întregi”, pe care el îl avea încă în celula izolată a închisorii politice din Tobolsk.

În Europa el vedea un model de *cultură sufletească*, de conștiință a *demnității omenești* și *bună orânduială*. Călătoria boierului Golescu prin Europa în 1821, reactualizată și de cea de-a doua călătorie pe care o făcea însuși Stere în străinătate pentru a-și căuta sănătatea, generează un entuziasm aparte: „Buna orânduială”, asigurată de „pravile înțelepte, de oblauduire dreaptă și dulce, spiritul de legalitate, egalitatea reală în fața legilor ce nu își au puterea urmărilor numai către cei mici, ci și către cei mari” – întemeiate toate acestea pe acea stare sufletească a „omului polifisit”, când cei dintâi grijă și grijă a fieșcăruia este a nu aduce

altuia câtuș de puțină supărare”, „a se purta de bună-voie bine cu fieșcine”, a se respecta pe sine, respectând pe alții în demnitatea și în drepturile lor, cu „slobozenie firească și îndrăzneală fără de obraznicie – fără umilire și fără aroganță – într-un cuvânt, conștiința desăvârșită și respectul demnității omenești la toți deopotrivă și, mai scurt: *cultura sufletească* – aceasta este condițiunea indispensabilă și izvorul adevăratei „civilizațiuni”, și nu poate fi altă linie de demarcațiune între „civilizație” și „barbarie”.

Printr-o astfel de înțelegere a Europei avem în persoana lui Stere, dincolo de doctrinarismul său socialist și poporanist, un *europenist*.

Publicistica vine să completeze tabloul fenomenologic al realităților românești, rusești și general-europene pe care ni-l oferea *În preajma revoluției*.

BIBLIOGRAFIE

1. Stere C. Publicistică. Ed. de Victor Durnea, Iași, 2014.
2. Spiridon Monica. Eminescu – proza jurnalistică. București, 2003.



Vasile Nașcu. *Natură statică de Paște*, 2006, u/p, 45 × 85 cm